

СССР

„ВОПРОСЫ ЛИТЕРАТУРЫ“, бр. 5, 1985

Брой 5 е посветен изцяло на 40-годишнината от победата във Великата Отечествена война. В уводната статия на редакцията, озаглавена „Летопис на народния подвиг“, се казва: този брой на списанието се посвещава на знаменателно събитие в историята на Съветската страна — 40-годишнината от деня на победата над фашизма. На пръв план се изтъква значителната роля, която е изиграла отечествената литература в тази най-кръвопролитна от всички войни, водени някога на планетата. В годините на най-тежки изпитания — се казва в статията — съветската литература доказва неопровержимо своето кръвно родство с народа, доказва, че е изразителка на неговите мисли и надежди, глас е на неговата душа и съвест. Повече от хиляда съветски писатели участвуват във Великата Отечествена война и над четиристотин от тях загиват по нейните фронтове.

След победата се формира литературно направление, което е едно от водещите в съветското изкуство: наричат го обикновено „военно“, но по своята същност то е антивоенно — то е тревожен призив, вик на паметта. В произведенията на писателите фронтовици са поставени най-острите социални, нравствени и философски въпроси на съвременността.

Споменът за преживяното е свещен, защото в съветската литература военната тема притежава особен морален статус: всеки, който се насочва към нея, трябва да притежава пределна честност, максимална точност, правда и дълбочина в тълкуването на характеристиките и събитията.

Литературата, посветена на човека на война — се казва в уводната статия на редакцията — и включваща всички видове и жанрове, обединяваща автори от всички възрасти и националности, която вече половин век се развива и задълбочава, е уникално явление не само в съветската, но и в световната художествена култура.

За списание „Вопросы литературы“ се е превърнало в традиция да посвещава на юбилея от победата специални броеве — през 1965 г. е издал брой, посветен на 20-годишнината, през 1975 — по случай 30-годишнината и настоящия брой през 1985 по случай 40-годишнината от този светъл празник.

В Постановлението на ЦК на КПСС във връзка с годишнината се казва: „Високо признание на народа заслужица през годините на войната дейците на съветската култура — писатели, поети, композитори, артисти, художници, кинодейци, журналисти. Със своите произведения те възпитаваха пламенен патриотизъм и мъжество у съветските хора.“

Тези думи са били ръководни за редакцията при съставянето на настоящия брой. Той се открива с изказването на генерал-полковник И. П. Репин, член на Военния съвет — началник на Политическото управление на Московския военен окръг. В своето изказване, озаглавено „В строя на победителите — литературата“ силата на въздействието, влиянието на военната литература се оценява от гледна точка на един военачалник, ветеран от Великата Отечествена война.

Генерал Репин отбелязва три произведения, изиграли огромна роля в духовното обогатяване на бойците, в мобилизацията им за разгрома на врага — „Война и мир“ от Л. Н. Толстой, „Наука за ненавистта“ от М. Шолохов и „Как се каляваше стоманата“ от Н. Островски. А такива въздействащи книги — пише генерал Репин — имаше десетки, стотици, хиляди и чрез тях бойците и командирите получаваха неповторими уроци на пламенна любов към родината, беззаветна преданост към социализма, героизъм в боевете с неговите врагове. Авторът се спира и на огромната роля на военната публицистика — тука споменава имената на А. Н. Толстой, Б. Горбатов, М. Шолохов, И. Еренбург, чиито статии са притежавали ударната сила на бойни патрони и снаряди. Прозаистите и поетите създават великолепни художествени образи, послужили на бойците като нравствени ориентири, по които те сверяват своите постъпки и действия в боя. Днес — пише И. Репин, — както и в суровите години на войната във възпитанието на бойците, в тяхното нравствено и духовно обогатяване винаги чувстваме помощта и поддръжката на дейците на съветската литература. Със своето творчество те способствуват за претворяването в живота на важното изискване на КПСС: да се утвърждават в съзнанието на трудещите се, преди всичко на младото поколение, идеите на съветския патриотизъм и социалистическия интернационализъм.

Писателите — пише генерал Репин — винаги са били в единен боен строй с бойците

от армията. Действайки рамо до рамо с политрабтовниците, те умножават духовните сили на тези, които са призвани да защитават делото на социализма, безопасността на родината. Така е било и така ще бъде! — завършва статията си И. Репин.

В анкетата „В името на живота на Земята“ редакцията поставя няколко въпроса на 26 съветски писатели, на които те отговарят. Аналогични на сегашната анкета са били проведени и по случай 20-годишнината и 30-годишнината от деня на победата. Сред имената на анкетирания писатели личат имената на А. Адамович, Г. Бакланов, В. Биков, К. Ваншенкин, О. Гончар, Л. Дмитерко, Ю. Друнина, Е. Ржевская, А. Межиров, И. Шамякин и много други писатели и поети от многонационалната съветска литература. Ако се съпоставят отговорите и изказаните в тях мнения, оценки и прогнози, ще се разкрият някои тенденции в едно от магистралните направления на съветската художествена култура. Настоящата анкета, освен че е продължение на двете предшени, цели да покаже какво ново съдържа литературата за войната през последното десетилетие и кои направления в нея са най-перспективни.

На първия въпрос — кое от написаното във военните години и кое от прочетеното са запомнили най-силно и кое от тези произведения е запазило живата си сила и досега — са посочени различни, дълбоко изстрадали творби, родени от трагичните преживявания по време на войната, разтърсващи стихове, изтръгнати от смъртно наранените сърца на творците. През годините на войната — посочва се в анкетата — доминира поезията, документалният очерк, публицистиката. Прозата е била „отлагана“ за бъдещето. През последното десетилетие — пише В. Биков — литературата несъмнено разшири и обогати нашето познание за войната, осветли много нейни нови важни моменти. Появяват се нови забележителни книги за войната във всички литератури на нашата страна. В. Биков отговаря, че ще продължи да пише за войната, тъй като вижда в нея много неуловено от изкуството материал от народния живот и борбата, отнасящ се до армията, партизаните, живота в окупирани територии. И особено — подчертава В. Биков — до неща, отнасящи се до психологията на духа, нравствеността, етиката. В основата на това, което съм написал, лежи личният ми опит, споменът за онези години, незабравеното чувство на борбата и смъртната опасност.

Създадените книги за войната — се казва в отговорите на анкетирания писатели — са проникнати от мисълта за мира — траен, надежден, всеобщ. Войната — пише Л. Дмитерко — съвсем не е еднозначно понятие. Тя е многообразна като самия живот и то в неговите най-екстремни ситуации. За войната е написано много, продължава да се пише и ще се пише още повече. Радва фактът, че сред авторите на произведения за войната има мно-

го писатели, които не само не са участвували във войната, но са родени години след победата.

На въпроса за съотношението между личния фронтов опит и измислицата Ю. Друнина отговаря, че литератор, лишен от въображение, не е художник, а фотограф. Анкетирания писатели изтъкват като един от най-съществителни фактори за победата нерушимата дружба на съветските народи, тяхната сплотеност и единство. Плодовете на тази дружба са проявени много ярко в годините на Великата Отечествена война. И. Шамякин пише, че писателите верно и добре са показали човека на война, боята. Но по-слабо е отразена художествената история и е настъпило време за панорамни исторически романи.

В статията на И. Козлов „Вечен е подвигът на народа“ (бележки и размисли за литературата, посветена на Великата Отечествена война) се изтъква на пръв план, че литературата за Великата Отечествена война е представена във всички жанрове — от късият разказ до романа-епопея; от лирическото стихотворение до поемата; в издълбочените, философски планове на песните; в съдържащелната публицистика, в аналитичните творби на критиката.

Авторът набелязва етапите на военната литература. Военните години са период на разгръщането на късата форма: художествено-публицистическата статия, очеръкът, репортажът от бойната линия, разказът, стихотворението, песента. Същевременно И. Козлов изтъква, че през годините на войната са създадени произведения не само на късата форма, а са писани и повести и романи, като: „Волоколамското шосе“ на Ал. Бек, „Презимането на Великопумск“ на Л. Леонов, „Дни и нощи“ на К. Симонов и др., подчертано е голямото значение на великия поетичен епос на XX век, създаден през годините на войната — „Василий Тьоркин“ на Ал. Твардовски.

Отбелязвайки основните особености на изображението на военната действителност, приклучи на произведенията за военна тематика, И. Козлов смята, че в тях не са решени всички идейно-художествени проблеми. Писателите откриват все нови и нови черти в обогатяването на човека, защитаващ своята родина, в неговия идейно-нравствен облик, литературата навлиза все по-дълбоко в действителността на войната.

И. Козлов характеризира по-нататък втория етап от развитието на литературата за Великата Отечествена война — това е периодът на първото следвоенно десетилетие. Третият етап в развитието на литературата, посветена на Великата Отечествена война, започва според Козлов от средата на 50-те години и продължава и досега. Независимо от продължителността няма основания (според автора) този, макар и твърде дълъг период, да се дели на „подраздели“, тъй като литературният процес се отличава с единство на целеустре-

меността. Разбира се — пише И. Козлов, — настъпателното развитие не означава, че всяка следваща година е по-богата и по-значителна от предишната, а бъдещата трябва да е по-добра от сегашната. Случват се и застои и неудачи, но след това наново настъпва приливната вълна. Третият етап в развитието на литературата за Великата Отечествена война означава нейния истински разцвет. Авторът набляга на необходимостта художникът да изследва социалната природа на подвига, неговите идейни източници, без това е невъзможно реалистическата пълнота, вложена в основата на творческия метод на съветската литература. В литературата от последните десет-петнадесет години се откроява развитие и обогатяване на традициите в разкриването на героичния характер.

За каквото и да повествува писателят съвременник — пише И. Козлов, — в каквото и далечна история да се задълбочи, той гледа на света и човека през призмата на своето време: художникът е зависим от него — само на „посредствеността — според остроумната забележка на Херцен — и е предоставено правото да е независима от духа на времето“. Зависимостта на писателя, който пише за войната, от духа на времето, му позволява да установи духовна връзка между героя от онези бурни и страшни години и човека от периода на развития социализъм, намира в миналото това, което спомага за развитието на личността днес. Така героят от военното време става верен и надежден спътник на съвременника, преди всичко на младия човек.

И. Козлов спира вниманието на читателя върху още един проблем, свързан с войната, който има най-непосредствено отношение към съвременността — това е проблемът за освобождаването на Западна Европа. На тази тема в различни години са написани повести и романи като „Знаменосци“ на О. Гончар, „Пролет на Одер“ и „Сърцето на другаря“ на Е. Казакевич, „Буря“ на И. Еренбург, „Алпийска балада“ на В. Биков и много други. В тези произведения намират отговор принципи въпроси на историята: кой е поел главната тежест в освобождаването на Европа от хитлеризма, кому принадлежи решаващата роля в разгрома на фашистка Германия. С голяма историческа точност се интерпретират тези въпроси в политическия роман на А. Чаковский „Победата“. Проблемът за историческата трактовка на освобождението на Европа — пише И. Козлов — се превърна днес и особено след идването в Белия дом на Рейгснатовата администрация, обявила „кръстоносен поход“ на комунизма, в арена на ожесточена идеологическа схватка между двата свята. Идеологическите трубадури на империализма, издевателствувайки над истината, с пълен глас заявяват, че решаващият принос за победата е направен от армията на САЩ и Великобритания. У честните хора, които познават историята на Втората световна война, този рупорен глас предизвиква само презрение. Но освен

тях има и неосведомени хора, има поколения, израсли в следвоенните години — и на тях империалистическата пропаганда се мъчи да набие в главите неверни представи за света на социализма, по-специално за неговата роля в победата над фашизма и освобождението на народите от Западна Европа. Съветските литератори и историци отдавна водят борба за защита на историческата истина.

И. Козлов се спира и на още един важен момент в развитието на литературата за Великата Отечествена война — нейното жанрово обогатяване. Разказът от военните години, след като запазва цялото си значение, прераства в първото следвоенно десетилетие в произведения с по-голяма форма — повести и романи, развитието на последните закономерно довежда до появата на романа-епоса.

И. Козлов изтъква и значението на документалния жанр — мемоари, спомени, бележки, дневници, писма. Вестникарската документалистика — репортажът от бойните действия, очеръкът за подвига на героя възникват естествено, още от първите бойни дни, но от средата на 50-те години се утвърждават други жанрове, документалистиката преживява подем и става популярна сред народа. Според И. Козлов документалистиката е оказвала и продължава да оказва влияние върху „чисто“ художествената литература, върху целия литературен процес. В края на своята статия И. Козлов изказва пожеланието от натрупаното богатство от романи, повести, поеми, произведения от всички жанрове, посветени на Великата Отечествена война, да бъде създадена фундаментална библиотека, озаглавена „Подвигът“.

Леонид Новиченко участва в юбилейния брой със статията „Правдива и човечна. (Хуманистичният патос на съветската литература за Великата Отечествена война)“. Ако се обгледа изминатият път на литературата за Великата Отечествена война от висотата на днешния ден, ще открием нейните етапи, логиката на нейното развитие, в която намират отражение най-важните исторически обстоятелства на времето, през което тя се създава. Пламенен патриотизъм и интернационализъм, страстен убеденост в справедливостта на Отечествена война, в нейния всенароден характер, мисълта за несъкрупимото единство на Ленинската партия и народа — всичко това съставлява вътрешния смисъл и основа на всяко произведение, което довежда до читателя правдата за нечовешките изпитания и безсмъртната героика на военните години.

Най-добрите книги на съветските писатели за бойния подвиг на народа придобиха световно звучене, намериха и намират път към читателските сърца в най-отдалечените кътчета на планетата — пише Л. Новиченко. Идейният патос на книгата за Отечествена война и правдата за събитията, която на някои се иска да бъде премълчана или изопачена, предизвикват яростен отзвук сред реакционната буржоазна критика. Някои западни светелози

принизяват и изопачават съветската литература за Великата Отечественна война. Реакционната пропаганда се стреми да постави под съмнение хуманистичното съдържание на борбата на съветския народ срещу фашистките окупатори и героичния характер на тази борба. Стремехът да бъде дегероизирана съветската литература за войната довежда в крайна сметка и до провежданата линия да бъде представена тя като дехуманизирана. Л. Новиченко смята за напълно правомерно да не бъдат оставяни без отговор и опровержение опитите на всеки конкретен случай. Но — подчертава авторът — не по-малко важно е при днешната световна ситуация да се довежда до съзнанието на най-широки читателски кръгове хуманистичният и героическият патос на съветската литература за великата битка срещу фашизма, да се покаже неговата дълбока връзка с глобалните задачи на днешния ден — борбата за мир и социален прогрес, за сриване на престъпните планове на империализма.

В специален раздел Л. Новиченко дава свои размисли и бележки за украинската литература, но асоциациите, които те будят, се отнасят до многонационалната съветска литература.

Л. Кисельова участва в юбилейния брой със статията „Шолохов и войната“. Авторката посочва, че на тази тема са посветени много трудове на съветски изследователи; посочени са имената на А. Хватов, М. Соифер, И. Козлов, Р. Иванова, Ф. Бирюков и др., но въпреки това — пише Кисельова — темата за Шолохов и войната далеч не е изчерпана. Според нея все още не е достатъчно разкрита художествената специфика на Шолоховата военна проза и публицистика. Авторката цитира думите на В. Литвинов по повод военното творчество на М. Шолохов, посветено на войната — очерци, скици, репортажи, разкази, глави от романа „Те се сражаваха за Родината“ и накрая „Слово за Родината“, издадено в 1948 г. — тези материали за Великата Отечественна война, взети заедно, като една творческа цялост. . . убедително свидетелствуват колко велик е приносът на М. Шолохов в литературата за тази война, в каква изразителна художествена реалност е пресъздадено всичко, което е видял и преживял полковник комисар, а впоследствие полковник Михаил Александрович Шолохов, участвувал във войната от първия до последния ѝ ден“.

Л. Кисельова изтъква как М. Шолохов „вкоренява“ своите творби за войната в дълбочината на историческото минало, стремежи се да постигне общ, цялостен с тях смисъл и звучение. Авторката отбелязва уметелото позоваване и вплитане във военната проза на Шолохов на идеи и образи от руски класици —

Пушкин, Лермонтов, Гогол, Толстой и др. Л. Кисельова изтъква: партийността за Шолохов — това е съвременна форма на „другарство“, другарство в ней-изконния, „генен“ смисъл на думата. Няма по-свещена връзка от другарството! Бащата обича детето си, майката обича детето си. Но не е едно и също, братя: и звярът обича детето си. Но да се сроди в родство по душа, а не по кръв, може единствено човекът — тази Гоголева фраза звучи като написана от самия Шолохов и се отнася не до другарството на запорожките казаки, а до членовете на партията на комунистите, така ярко изтъква в нея съвременната партийност и класовост, със своята трудна история на гражданската и Отечествената война, където с кръвта на борещите се е доказана и откупена силата на новото, човешкото родство — родство не само по кръв, но и по душа.

В разказите на Шолохов пред читателя се разкриват две „науки за ненавистта“: фашистката — слипа, зверска ненавист на „бес-съвестни негодници“, „освирипели от кръв зверове“, и ненавистта на съветските хора — принудителна, противна на здравото нравствено чувство, справедлива и, разбира се, не зверска, а родена от страшната болка от фашистките злодеяния. Две „науки за ненавистта“ — у два различни лагера, две идеологии. Този дълбок смисъл на хуманистичната „наука за ненавистта“ — ненавист към фашизма, но не към немския народ, е почувствуван много добре от самия немски народ, който също се е борил срещу фашизма. „Те се сражаваха и за нас“ — прави извода немската писателка Мариана Ланге във връзка с превода на немски език на глави от романа „Те се сражаваха за Родината“ във връзка с 15-годишнината от деня на победата над фашизма.

В юбилейния брой е широко представена рубриката „Публикации. Спомени. Съобщения“. В нея са поместени спомени за войната на П. Антоколски, писма на К. Симонов и Вс. Рождественски. Тези материали дават възможност да се обогатят читателските представи за един от най-важните периоди в историята на Съветската страна и нейната култура, да бъде пресъздадена атмосферата на онези години.

Всички материали в този брой са пропити от мисълта, че съветската военна литература е била и си остава школа за патриотизъм и интернационализъм, школа за нравственост, литература, която възпитава най-хубавите чувства у човека: любов към родината, любов към живота, дълг пред паметта на загиналите, стремеж към мир, уважение към човешката личност.

Мария Блажева

Централни материали в рецензираната книжка са посветени на творчеството на поета Ерих Мюзам (1878—1934) във връзка с петдесетгодишнината от гибелта му в концентрационния лагер Ораниенбург. Привлича вниманието преди всичко статията на Крис Хирте „Открития в дневниците на Мюзам“.

Дневници Мюзам е писал в продължение на четринадесет години от своя живот — от 1910 до 1924 г. Те обемат около шест хиляди страници и са може би най-ценната част от неговото писмено наследство. Мюзам е арестуван през нощта на пожара в Райхстага (1933) и две седмици по-късно цялата му библиотека и всички негови ръкописи са били конфискувани от нацистите. Съпругата на поета е успяла преди това да пренесе на сигурно място само един куфар с писма и с неговите дневници. Днес съдържанието на този куфар се намира в архива на Московския институт „Максим Горки“, а Академията от изкуствата в ГДР притежава фотокопия от материалите.

Прочуването на дневниците даде неочаквани резултати, пише авторът. Бележките на Мюзам са истинска съкровищница за литературоведа и историка, за всеки, който се интересува от духовната история на опозиционната буржоазна интелигенция в Германия от годините след Първата световна война, а и преди нея. Онова, което от съвременна гледна точка се схваща като завършен къс история, в дневниците на Мюзам се възприема като друга форма на настояще, като поредица от противоречиви и трудно обозрими събития, чийто ход и развитие може само да се предугада. Именното това предугаждане, активизирано от страха и надеждата, става за Мюзам двигател на неговото поведение. Познаването за изхода на събитията наистина служи на историка да оцени поведението на поета, но при това не бива да се забравя, че Мюзам въпреки артистичните си прозрения не е бил в състояние да предвиди всичко. През целия си живот той е бил раздиран от дилемата между порива към политическа активност и непоносимото бремe на отговорността към себе си и близките си, посочва авторът.

Мюзам е бил „самотен войн“ в своята литературна и политическа дейност и болезнено е съзнавал своята самоналожена изолация. Въпреки това в решителни случаи той е отдавал предимство на делото пред колебанията. Така той става един от ярките представители на Ноемврийската революция в Мюнхен и на нейното трагично поражение. През май 1919 г. той попада в затвора, където е държан пет и половина години. Но Мюзам не изпада в резигнация въпреки кървавия изход на революцията. Напротив, той взима решение да й посвети остатъка от живота си. Мюзам е убеден, че революцията ще дойде, но че тя трябва да бъде „извършена“, а не „изчаквана“.

За поета това е единствената продуктивна възможност да поеме едновременно и отговорност, и вина. Необходимостта от действа — породена от вътрешен порив и при крайно несигурни предпоставки — очертава трагичността на анархиста Мюзам, а тази трагичност пронизва от край до край неговите дневници, отбелязва авторът. Трагичността на поета е засилена от обстоятелството, че своите убеждения и импулси той е черпал от искреното си и дълбоко чувство, за чийто подбуди невинаги си е давал сметка, но именно това чувство той във всички случаи е поставял по-високо от трезвия разум.

Мюзам взема решение да си води дневник през 1910 г., когато поради разклатеното си здраве е настанен в един швейцарски санаториум. Ръководната му идея е била да постигне необходимата за здравословното му състояние, а и за творчеството му самодисциплина. Но онова, което Мюзам всекидневно записва, свидетелствува за всичко друго, но не и за един живот, воден по план. Поетът просто е бил неспособен да устои на обаянието на своето обкръжение, на неговите съблазни и скандални истории. На дневниците си Мюзам е доверявал всичко, което иначе е трябвало да премълчава; тук той не е чувствувал морални задръжки, нямал е основания, за да си налага някаква автоцензура. Подборът на събитията, които той е отбелязвал, е ставал под напора на внезапното преживяване, зависел е от степента на личното съпричастие, а не от съображения за по-късна значимост.

Целият образ, формата на дневниците, има нещо от анархистичния манталитет на Мюзам. Поетът се опитва да хвърли мост между себе си и света и този мост се нарича състрадание и съчувствие; в известен смисъл тъкмо това светоусещане се оказва съдбоносно за Мюзам, защото така поетът поема върху плещите си цялата мъка и болка на един несправедлив обществен порядък, а това го прави неспособен за аналитични наблюдения. Този манталитет обрича на поражение всички политически инициативи на Мюзам, но в същото време е източник на неговата поетическа мощ, на ненакърнимата му етичност. Самият той пише: „Винаги, когато ме наричат Дон Кихот, аз зная, че съм на прав път.“

Цялата тази противоречивост е намерила израз в дневниците на Мюзам. Там той се разкрива като типичен представител на една честно мислеща, но разкъсвана от вътрешна борба интелигенция, която търси своя път между фронтоните и привлича вниманието повече на враговете, отколкото на приятелите си. През 1936 г., две години след гибелта на Мюзам в концлагера Ораниенбург, Мартин Андерсен Нескьо пише за него: „Като човек той беше необикновено ценен, личност, от край до край култивирана и в същото време революционна! Поради тези свои качества той бе по-опасен за реакцията, отколкото ако беше някой блестящ политик.“

Авторът завършва наблюденията си с констатацията, че дневниците на Ерих Мюзам представляват живо свидетелство за една особено важна фаза от неговото духовно, творческо и политическо развитие, която досега е оставала извън обсега на критическото внимание.

Венцеслав Константинов

Ф Р Г

„MERKUR“, Щутгарт, 1985, кн. 2

В разглежданата книжка предизвиква интерес статията на В. Г. Зебалд „Ужасът на любовта. Размишления върху „Новела на бляна“ от Шницлер.“

Повече отколкото с всяка друга тема литературата на буржоазната епоха се занимава с лъкатушешите пътеки на любовта, отбелязва авторът. В произведенията на класицизма любовта се абсолютизира, не се допуска никакво съмнение в истината на тази секуларизирана метафизика. Цикълът на страстите се предписва като предпоставка за всяка индивидуация, а също като средство за спасение от едно уединено битие. Тъй като буржоазното общество се формира в същия период според принципите на утилитаризма, егоизма и липсата на интерес към съдбата на другите, трагиката и безутешността се превръщат в адекватни изразни форми на учението за милостта божия, почиващо върху опита от индивидуалното любовно щастие.

Литературното творчество на Артур Шницлер възниква в момента, когато буржоазното понятие за любовта навлиза в стадия на разпадане. Това творчество притежава трайна привлекателност поради обстоеността, че то със съжаление, но без патос описва смущенията, предизвикани от един превърнал се във фикс-идея идеал, посочва авторът.

От дневниците и писмата на Шницлер може да се установи, че що се отнася до любовта и брака, неговото лично отношение се е проявявало напълно в границите, наложени от обществото. В своите литературни творби обаче той отива далеч отвъд хоризонта на буржоазните норми. От иронично-меланхоличната структура на неговите повествователни проучвания на любовното страдание възниква една дистанция, която почти напомня изследването на клиничен случай. Известни неща говорят за това, че проникателността на литератора Шницлер дълго време е била не съвсем приятна за учения Фройд — както е известно Фройд твърде късно се е съгласил да изпрати на Шницлер знак на уважение и възхищение. Неизразените затруднения в тяхното взаимоотношение навърно са се дължали и на това, че Шницлер за разлика например от Хофманстал не прави опити да спаси явлениято любов, а подобно на Фройд допринася за

нейната критика, смята авторът. Но тази критика винаги се превръща в критика на обществото.

Както посочва Мишел Фуко, критиката на еротичния копнеж, която в буржоазната епоха се развива като противодействие на постоянно нарастващото разпространение на идеята за любовта, се манифестира преди всичко в образа на истеричната жена. Но Шницлер се интересува преди всичко как жената е доведена до истерия в реалния обществен живот и какво въздействие има това върху нея. Писателят проучва безнадеждните в своето безмълвие случаи на домашната истерия.

Така в „Новела на бляна“ той описва как една късна вечер лекарят Фридолин е поканен при леглото на един отдавна болен приворен съветник. Сцената, която следва, дава богат материал за размишления. Дотогава три санитграма морфин винаги са помагали на приворния съветник при неговите пристипи. Този път обаче лекарят го заварва вече мъртъв — едно дребно тяло, неподвижно изтегнато, лието засенчено, „сухо, сбръчано, с високо чело, с бяла, къса брада, с очевидно грозни, покрити с бели косми уши“. В долния край на леглото седи Мариане, дъщерята на приворния съветник, „отпуснала вяло ръце като при най-дълбока умора“. Срещата между нея и лекаря се определя от присъствието на клетата фигура на мъртвия баща. Фридолин изпитва порив на симпатия към бледото момиче, „което бе още младо и от месеци, от години бавно вехнеше от тежката късна работа, уморителните грижи за болния и нощните бдения“.

В своите съчинения Фройд обозначава грижата за болен член на семейството като важен фактор в етиологията на истерията. Свързаната с болния баща дъщеря изживява патогенна ситуация и мъртвият все още ѝ отнема свободата. Край леглото на безжизнения домашен тиранин момичето избухва в съзли и отчаяно открива на лекаря любовта си към него. Това обстоятелство напълно съответства на описаните болестни фактори. Фридолин не само е помагал на Мариане през време на дългото боледуване на приворния съветник; той е също така инстанцията, която ще потвърди служебно очакваната с таен копнеж смърт на бащата. Освен това в подсъзнателната перцепция на Мариане той е нейният избавител и може би дори обвързан с нея чрез съучастничеството си в убийството на бащата, защото за несъзнателното мислене, както отбелязва Фройд, жертва на убийство е дори починалият от естествена смърт.

Ето защо това е напълно разбираемо и Фридолин „винаги е знаел, че тя е влюбена в него или си въобразява, че е така“. Изразът „истерия“ минава през ума му като възможна диагноза, когато тя се плъзва от стола, хвърля се в краката му, обгръща неговите колени и притиска в тях лицето си. Същевременно обаче в него заговора гузната му съвест. Той хвърля поглед встрани към мъртвия баща и се пита дали покойният все пак не чува всич-

ко и дали не е само привидно мъртъв. Освен това в този миг Фридолин си спомня за един роман, „който беше чед преди години и в който един съвсем млад човек, едно момче, беше прелъстен край смъртното ложе на майка му от нейната приятелка, всъщност беше изнасилено“.

Тази налудничава реминисценция, посочва авторът, е мъжкото съответствие на истеричното поведение на Мариане. Появилата се в съзнанието на Фридолин картина е далеч по-екстремна като ситуация от любовните възжелания на Марине. Фридолин напуска жилището на Мариане, сякаш я изоставя в ръцете на туко-що появилия се неин годеник. Двамата мъже си кимват, „по-любезно, отколкото съответствуваше на действителните им отношения“ — това безмълвно споразумение между двамата сякаш решава съдбата на младата жена и същевременно се превръща в невралгичния пункт на нейната истерия. Когато в последна сметка виждаме годениците да седят край леглото на мъртвия баща, сплели ръце, у нас проблясва прозрението, че истеричните манифестации на женския любовен копнеж не са резултат на физиологично предразположение, а по-скоро са симптоми на един живот, детерминиран от мъжкото господство.

Авторът продължава размишленията си с наблюдението, че буржоазното общество според собствените си предназначения е несъвместимо с промискуитета. Но тъй като това общество е управлявано преди всичко от мъже, негласно промискуитетът е достъпен за тях.

В това отношение творчеството на Артур Шницлер представлява дял от съвременната история на културата, понеже там детайлно се разглеждат именно отношенията на жената и на мъжа към извънбрачните безразборни връзки. Шницлер показва, че еротичните представи на жените по правило се отнасят към мъже от „по-висша, по-престижна социална среда и по този начин самите те утвърждават мъжкото господство над себе си и социалното разпределение на ролите. Еротичният идеален тип за буржоазната жена е мъжко същество, което е незасегнато от хода на историята и от социалните промени, смята авторът. Мъжът в униформа, която го предпазва от обществените катаклизми, неслучайно е герой на много разкази и новели на Шницлер. Като пример се посочва новелата „Лейтенант Густл“.

В заключение авторът посочва, че изследваният, научно школуван поглед на лекаря и писателя Шницлер прониква до най-скритите мотиви на човешкото поведение в сферата на любовта. Тази любов е представена в творбите му преди всичко като нещо невъзможно, обременено и обременяващо, като една налудничавост, която често има гибелни последици. Ужасът на любовта обаче е неизбежен, дори желан. Така буржоазната идея за любовта, в която жената неволно се превръща в мъртъв обект на пожелание, придобива определен некрофилен характер.

Венцеслав Константинов